

INTERVIU

Medici, între modernitate și machiavelisme

Interviu realizat de Sabin DRĂGULIN

Sabin Drăgulin: *Domnule Alessio Assonitis, în calitate de director al Proiectului Arhiva Medici (MAP) ne puteți spune care este misiunea acestuia ?*

Alessio Assonitis¹: MAP – așa cum se numește în mod obișnuit – este un institut de cercetare american cu sediul în Florența, al cărui scop este de a îmbunătăți patrimoniul arhivistic al ducilor și Marelui Duce de Medici. Acest patrimoniu, păstrat în Arhivele de Stat din Florența, include aproximativ patru milioane de scrisori (mai mult de jumătate provin din străinătate) precum și un număr nedefinit, dar cu siguranță mare de inventare de obiecte, documente cu caracter administrativ și acte financiare, notariale etc. Perioada istorică care este acoperită de documente începe din 1537 și se încheie în 1743, cu alte cuvinte de la înstăpânirea lui Cosimo I ca Domn al Florenței până în anul morții ultimului membru al dinastiei, doamna Anna Maria Luisa de Medici. Această valorizare arhivistică se manifestă prin intermediul a două platforme digitale (bia.medici.org și

mia.medici.org) de unde este posibilă accesarea documentelor digitalizate, transcrise și „etichetate”, urmând criteriile de catalogare concepute special pentru o utilizare ușoară.

Sabin Drăgulin: *Ce ne mai puteți spune despre MAP și ce impact are asupra mediului academic?*

Alessio Assonitis: În primul rând, MAP este un hub în care multe idei și metodologii din domeniul studiului epocii moderne se întâlnesc, se întrepătrund și se intersectează. În sediul nostru din Palazzo Alberti este o agitație continuă de erudiți, de toate vârstele și mediile. Amintește de *Fabrica* lui Andy Warhol. Punctul de cotitură a fost în 2010. Din simpli „furnizori” și „manageri” de surse primare, am decis să investim în cercetare. Datorită naturii lor globale, arhivele Medici reprezintă un punct de plecare foarte important pentru o explorare completă. Gândiți-vă doar la activitatea științifică a programelor noastre de cercetare, create special pentru a arunca lumina asupra problemelor istorice ignorate uneori de mainstreamul academic. Rezultatele

au fost surprinzătoare (iar acesta este marele beneficiu al cercetării pe documente nepublicate). Datorită acestei activități, astăzi știm mult mai multe despre creația artistică feminină în epoca modernă, despre comunitățile grecești din Toscana, despre circulația știrilor prin notificări scrise de mână, despre răspândirea bolilor infecțioase în Europa, despre muzica sacră în cercurile italiene, despre relațiile diplomatice cu Levantul otoman, dar și cu dinastia safavidă sau cu imperiul Mughal. Aceste direcții și multe alte traiectorii de cercetare au cunoscut de-a lungul timpului o abordare tradițională, prin conferințe, seminarii, publicații, expoziții. Aici, spre deosebire de alte institute de cercetare, am urmat o cale inversă: am plecat de la o prezență în principal digitală pentru a ajunge la o producție mai tradițională. Credem cu tărie în coexistența acestor două experiențe.

Sabin Drăgulin: *Povestiți-ne despre proiectele aflate în curs de desfășurare, în special în aceste momente dificile, în care deplasarea și folosirea spațiilor devin din ce în ce mai dificile.*

Alessio Assonitis: Sunt multe de spus, deci să le luăm pe rând în ordine. În ultimii ani ne-am concentrat - într-adevăr, aș spune fosilizat! - pe studiul primelor patru decenii ale ducatului Medici. Suma acestei cantități intense de cercetare a luat forma odată cu editarea lucrării *Companion to Cosimo I de' Medici*

care a fost publicat de Brill. Intenția noastră este să trecem la perioada care a fost pe nedrept considerată de cercetători drept „secolele uitate” ale istoriei Florenței, deci, de la sfârșitul secolului al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Pentru aceasta vor fi organizate numeroase conferințe, ateliere, publicații, expoziții, documentare și platforme digitale. Printre acestea se remarcă un proiect digital dedicat notificărilor (finanțat de National Endowment for the Humanities) și o expoziție despre istoria evreilor din Florența, cu o atenție deosebită asupra construcției ghetoului, care se va deschide la Palazzo Pitti în luna septembrie al anului viitor. Este mult de lucru. Trebuie subliniat faptul că MAP este alcătuit din experți din multe discipline: fiecare își dezvoltă și are grijă de propriul proiect într-un mod complet independent. Toată lumea are o viziune specifică asupra istoriei moderne. Există un singur numitor comun: arhivele.

Sabin Drăgulin: *Să ne oprim o clipă asupra figurii lui Cosimo I și a trecutului său politic și intelectual.*

Alessio Assonitis: Răspund în diagonală, pentru că s-au scris multe despre Cosimo I în ultimii ani, dar din păcate, de prea multe ori într-un mod aproximativ. Arhivele oferă un profil complex al ducelui, care nu a avut o educație umanistă adecvată, dar care, în același timp, a alimentat numeroase interese culturale. Una dintre acestea a fost cartea: o ade-

vărată pasiune, care a fost și un mijloc remarcabil de propagandă politică. Arhiva Medici oferă mărturii excepționale despre relația pe care a avut-o Cosimo I cu universul cărții. Interesul fiului lui Giovanni dalle Bande Nere pentru acest mediu se manifestă și se dezvoltă în diferite moduri. Gândiți-vă doar la numeroasele relații – mediată uneori de secretarii diferiților Medici – pe care ducele le-a întreținut cu tipografi, librari, gravatori, legători, bibliotecari, scriitori, inchizitori, traducători, cenzori și profesori, pentru chestiuni inerente oricărui aspect al producției, diseminării și creării de colecții. În unele cazuri, ducele însuși era cel care se ocupa de o anumită problemă. Uneori, el a fost direct implicat în procesul creativ și editorial de scriere a textelor. În această privință, a fost deosebit de selectiv în a întreprinde noi inițiative editoriale, mai ales dacă acestea trebuiau să includă o dedicație în onoarea sa. Cosimo era foarte conștient de puterea cuvântului transmis prin scris. Este suficient să ne uităm la volumele publicate între 1570 și 1574 care arătau în mod clar imaginea lui Cosimo, noul Mare Duce al Toscanei, fără a mai menționa biografiile și panegiricele publicate și diseminate în jumătate de Europă după moartea sa. Cosimo a fost un bibliofil omnivor și un cititor selectiv, cu o predilecție specială pentru textele de istorie antică. Biblioteca sa privată a inclus aproape 2 000 de titluri. În inventarul din 1553 există numeroase ediții ale lui Cicero, Tacitus și Suetonius dar și un

exemplar din „Principele” lui Machiavelli scris mână.

Sabin Drăgulin: *Să ne întoarcem la construcția statului de către Medici. Care a fost impactul gândirii politice machiaveliene asupra gândirii politice a Marelui Ducat al Toscanei?*

Marcello Simonetta²: În primul rând, este necesar să se distingă care au fost diferitele faze ale creării statului condus de familia Medici. Cosimo a fost chemat să umple golul lăsat de moartea subită a ducelui Alessandro de Medici în ianuarie 1537, iar legitimitatea sa a fost incertă pentru o lungă perioadă de timp. El nu coboară din ramura principală a familiei și, în plus, este fiul unui lider, Giovanni, cunoscut sub numele de Bandele Negre, care a murit în noiembrie 1526. Machiavelli îl recunoaște ca fiind „îndrăzneț, impetuos, capabil să gândească mari concepte, care are capacitatea de a strânge alături de sine mari grupuri”, singurul și ultimul bastion italian împotriva invaziei străine. Cu toate acestea, fiul său nu a putut să-l întâlnească pe secretarul florentin, care a murit în iunie 1527. Amintim, de asemenea, că ediția princeps din *Principele* a fost tipărită la Roma de Antonio Blado sub egida lui Filippo Strozzi în ianuarie 1532. La acea dată, Strozzi erau încă aliniați cu papa Clement al VII-lea, însă imediat după moartea sa au rupt legăturile cu ducele Alessandro, ceea ce condus la exilul acestei familii puternice și

bogate din Florența. Filippo a fost considerat (nu în mod greșit) instigatorul mai mult sau mai puțin ascuns al asasinării ducelui și ca susținător al grupării care lupta pentru a-l alunga pe Cosimo însuși din Florența. Victoria de la Montemurlo, de la 1 august 1537, a redus la tăcere aceste pretenții și i-a dat tânărului duce ocazia să se legitimeze, până la punctul de a relua dominația asupra cetăților florentine confiscate de forțele imperiale în 1543. În vasta corespondență diplomatică înregistrată pe platformele digitale ale MAP, trimiterile explicite la Machiavelli sunt foarte rare. Cu toate acestea, gândirea sa este omniprezentă, ca atunci când unul dintre ambasadorii săi, Donato de Bardi, i-a scris că s-a înarmat, pentru că „a făcut așa cum ar trebui să facă prinții înțelepți, care vor să trăiască ca atare și să fie laudați de toți; amintirea faptelor lui Clement al VII-lea a creat tradiție”. De fapt, Cosimo era un prinț care nu risca niciodată nimic personal, spre deosebire de tatăl său. După victoria de la Marciano, sub conducerea căpitanului Gian Giacomo de Medici, în 1554, drumul său către supremație în Toscana a fost pavat, iar titlul de Mare Duce era doar o confirmare formală a acestei condiții. La nivel istoriografic, Cosimo a promovat scrierea de lucrări care celebră istoria Florenței în contextul istoriei europene, așa cum sunt cele ale Paolo Giovio, Francesco Guicciardini și Giovan Battista Adriani (fiul celebrului cancelar Marcello Virgilio Adriani), în timp ce

exercita o cenzură subtilă asupra conținutului. Lucrările pe care le-a promovat, precum cele ale lui Benedetto Varchi sau Giovan Girolamo de Rossi, au rămas nepublicate mult timp. Toate aceste istorii se încadrează în tradiția *Istoriilor florentine* ale lui Machiavelli (la rândul lor precedate de cancelari republicani precum Leonardo Bruni), dar rata de disimulare către puterea centrală a crescut în timp. Prin urmare, influența *Principelui* sau a *Discursurilor* nu va fi căutată în omagii explicite, care oricum au devenit din ce în ce mai dificil de exprimat, dacă nu imposibil după condamnarea operelor lui Machiavelli din 1559 la Indexul cărților interzise, cât mai degrabă într-un fel de „profundă” ideologie, care nu a fost niciodată mărturisită deschis, care este tipică epocii anti-machiavelismului profesat, care de fapt corespunde cu machiavelismul practicat.

Sabin Drăgulin: *Care erau metodele și modalitățile de exercitare a puterii în timpul Marelui Ducat care amintesc de cele propuse de Machiavelli?*

Piergabriele Mancuso³: În limbajul actual, termenul „machiavelic” este probabil unul dintre adjectivele care sunt cel mai adesea înțelese și utilizate într-un sens impropriu, un fel de sinonim și simbol al cinismului personal și al pragmatismului politic. Cu *Principele*, Machiavelli nu intenționează să ofere conducătorului un îndrumar asupra conduitei politice

dedicate simplului succes și nici să întocmească o broșură cu caracter politic-social pentru sănătatea personală și instituțională a celui care intenționează să se ridice, indiferent prin ce metode, la onorurile cronicilor istorice. Comparabil, în anumite privințe, cu *Specula Principis* – un adevărat gen literar care, din Evul Mediu până la Renaștere, se dorea identificarea calitățile ideale ale suveranului – Machiavelli se abate de fapt de la această tendință, uitându-se la realitatea politică dintr-o perspectivă, care este mult mai aproape de realitatea istorică, care chiar dacă nu este chiar obiectivă, cel puțin are în mod oficial intenția să identifice regulile de conduită și guvernare pe baza unei analize atente a structurii istorice anterioare. „Acum rămâne de văzut” – scrie Machiavelli la deschiderea capitolului 15 din *Principele* – care ar trebui să fie căile și modul de guvernare a unui principe față de supușii și prietenii săi. Și pentru că știu că multe despre acestea s-au scris, mă îndoiesc, scriind și scriind din nou despre asta, nu voi fi considerat îngâmfat, să aduc în discuție aceste chestiuni, urmând ideile altora. Dar, din moment ce intenția mea a fost să scriu ceva care este legat de adevărul real al lucrului și de imaginația acestuia, îmi iau libertatea de a restrânge câmpul de investigație, atât în ceea ce privește aspectul cronologic, cât și tematic, luând în considerare două elemente: pe de o parte, momentul tranziției dintre ducat și marele ducat al Medicilor, adică experiența lui Cosimo I de

Medici și perioada de tranziție de la o formă de guvernare (primii ani ai Ducatului cosimian) care teoretic sunt încă fluizi și legați de legăturile de echilibru instituțional ale mărcii popular / republicane, de o arhitectură politică – Marele Ducat – în care aspirațiile autocratice ar putea ajunge la forme și modalități care nu sunt explicite, dar legitime; pe de altă parte, crearea al ghetoului din Florența, al treilea cel mai vechi ghetou din lume.

Cosimo a fost numit Duce de Florența – cred că este bine să-l amintim – pe baza unei presupuneri și a unei previziuni politice, probabil, printre cele mai puțin perspicace din istoria Italiei moderne timpurii, și anume aceea de a încredința ducatul unui tânăr neexperimentat, și transformând un „extern” (s-au aproape, având în vedere că, oricât de îndepărtat era Cosimo de ramura principală a familiei oricum era un Medici) într-un lider politic ar putea permite elitei orașului (adevărata elită) să perpetueze controlul asupra statului. În momentul în care un cetățean privat se ridică la rangul unui principe – este paradigma politică pe care Machiavelli o discută în capitolul 8 al *Principelui* și căreia, chiar și cu diferențele și atenția cuvenite, cred că putem asimila experiența cosimiană – trebuie să lucreze cu toate mijloacele disponibile tuturor organelor de conducere (exemplul pe care îl dă este cel al lui Agatocle sicilianul) care sunt plasate sub controlul său direct, el nu va avea nicio îndoială să înlăture tot ceea ce

stă în calea descendenței sale politice, neputând a avea încredere într-o istorie anterioară a puterii și nici în noroc, un termen fundamental și un concept din discursul lui Machiavelli, pe care-l va menține în viitor.

Ascensiunea lui Cosimo Duca este împânzită de fapte politice și personale de diferite magnitudini, de la eliminarea opoziției interne și externe, prin redefinirea arhitecturii instituționale, prin înlăturarea sistemului judiciar republican și activarea noilor centre de greutate ale puterii politice, ajungând, până la urmă, dar cu siguranță nu în ultimul rând, la o regândire radicală a fizionomiei statului în sine, cu cuceririle teritoriale (trebuie să ne gândim la cucerirea dureroasă și complexă, rezultatul, de asemenea, a norocului Sienei), precum și la o aliniere față de curia romană, în prima jumătate a secolului al XVI-lea și pentru o bună parte a secolului următor (cel puțin) cu Contrareforma. Pentru Cosimo, alinierea cu politica Bisericii însemna furnizarea de sprijin politico-militar, precum și implementarea unei serii de măsuri în interiorul statului în care dictatele verbului Contrareforma-Tridentin ar putea fi aplicate pe deplin. Una dintre cele mai dezbătute probleme din domeniul teologic creștin a fost aceea a relației cu evreii, un popor „istoric” purtător – conform concepției creștin-catolice – a unui mesaj al adevărului, dar a cărui misiune se încheiase odată cu venirea lui Mesia, prin urmare, cu așa-numitul refuz evreiesc de a-și îmbrățișa mesajul salvator și trecerea

consecutivă a baghetei lui Verus Israel de la Israelul istoric la Biserica Romei. Pe baza modelului venețian din 1516, în 1555 a fost înființat la Roma un ghetou evreiesc, care nu era doar o zonă în care se „repartiza” un spațiu unei minorități în cadrul unui țesut majoritar creștin-catolic (așa cum este conceput la Veneția), ci mai presus de toate, în intențiile lui Pavel al IV-lea (așa cum este exprimat în *Cum nimis absurdum*), un loc în care suferința unui popor „rătăcitor” ar putea deveni un element etiologic pentru tot creștinismul, un fel de menajerie în care infidelitatea evreiască ar putea da dovadă, prin proiecție inversă, a adevărului obiectiv al credinței creștine.

Recomandările Curiei Romane, trimise și conducătorilor necatolici, de a adopta măsuri similare și de a pune capăt „scandalului” coexistenței evreiești-creștine nu au avut efectele dorite. În ceea ce privește Toscana din perioada Medicilor, primele semne ale unei alinieri cu dictatele Contrareforme sunt prezentate în 1567, când Senatul florentin a impus utilizarea „semnului” ebraic – un pandantiv din țesătură galbenă pentru bărbați („dimensiunea unei gogoși mari” conform informațiilor documentare), și o mânecă galbenă pentru femei, care arunca o imagine rușinoasă, asemănătoare, doar pentru culoarea diferită, de cea a prostituatelor.

„Semnul” nu este o invenție florentină, ci un obicei anti-evreiesc care are o geneză mult mai veche, redescoperită periodic și, în funcție de perioade și de temperaturile

istorice, a fost aplicată în grade diferite. Câțiva ani mai târziu, în 1570 – momentul se suprapune cu obținerea râvnitei investiții de Mare Duce pentru Cosimo de către Biserică – a fost creat și un ghetou la Florența. Dincolo de diferențele fizico-arhitecturale și urbanistice evidente cu locurile venețiene anterioare (*isola del jeto* nu este o menajerie, ci una dintre insulele care formează mozaicul insular al orașului) și de la Roma (o zonă care căzuse în degradare, aflată lângă Cloaca Maxima), geneza sa instituțională distinge în mod clar ghetoul Florenței de variantele anterioare, dar și de aproape toate cele viitoare. Ghetoul din Florența s-a creat pornind de la o ipoteză pe care astăzi o putem numi de „sănătate publică” (evitându-se în acest mod acuzațiile de atitudine tolerantă față de evrei), dar proprietatea sa materială și, prin urmare, veniturile din uzufructul său (care provin în mare parte din chirii crescute ale unui terț față de valorile normale, contractele de arendă impuse evreilor înșiși cărora nu li se oferă de fapt posibilitatea de a se stabili în altă parte) au devenit în curând proprietatea privată a familiei Medici.

A fost un fel de triumfi economic, în care statul a devenit garantul cheltuielilor și refuzului pentru confiscările proprietăților imobiliare ale creștinilor, unde Monte di Pietà (deja în perioada lui Machiavelli era lipsit de rămășițele unei organizații de caritate economice, transformându-se în instrument financiar pentru Medici) garanta depunerea (în

realitate forțată și reținută la nesfârșit) a capitalului datorată proprietarilor creștini înșiși și unde Medici, în dublul rol al unei familii private și al dinastiei conducătoare, s-au impus efectiv, ca unici beneficiari ai întregii operațiuni. Crearea ghetoului îi aduce lui Cosimo două „beneficii” certe, cel puțin: în primul rând, a demonstrat tuturor care este noul curs politico-instituțional al marelui ducat al Medicilor, care plecând de la toleranța tradițională a „vechilui” Medici (Cosimo Bătrânul, Lorenzo Magnificul etc.) față de comunitatea evreiască, nu are nicio îndoială cu privire la segregarea, deportarea și închiderea tuturor evreilor într-o menajerie din oraș (prin definiție, situată chiar în centrul orașului); în al doilea rând, controlul direct asupra unei alte porțiuni a zonei urbane, obținând toate veniturile potențiale viitoare. O acțiune, într-o sinteză finală, inspirată de un design politic strălucit (deși cinic) în a cărui filigran este evident, cred, în ceea ce Machiavelli însuși a exprimat despre guvernarea orașului în Capitolul 5 al Principelui („Quomodo administrandae sunt civitates [vel principatus] qui ante quam occuparentur suis legibus vivebant „[Cum se administrează orașele (sau principatele) care au trăit conform propriilor legi înainte de cucerire]”): Atunci când acele state sunt preluate, ca să spunem așa, dar sunt obișnuite să trăiască cu propriile legi și în libertate și își doresc să mențină această stare de lucruri, există trei modalități de acțiune: prima, să le distrugă; al

doilea, să meargă să locuiască acolo personal; al treilea, să le lase să trăiască după propriile realități, dar să creeze o guvernare care să fie în mâna a câtorva persoane, care îți asigură fidelitate: pentru că, fiind conștient că noua situație s-a creat ca urmare a deciziei aceluși principe, să știe că nu poate fără fi la conducere rietenia iar puterea lui ...”.

Crearea ghetoului din Florența, precum și o bună parte din ghetourile italiene, oferă o soluție definitivă la o *vexata quaestio*, cea referitoare la relația dintre creștini și evrei: politic, ghetoul îl legitimează pe Principe, pentru că îl plasează printre conducătorii care se adaptează la dictatele legilor canonice; din punct de vedere social, garantează prezența unei minorități care în majoritatea cazurilor acționează ca multiplicator al oportunităților sociale și economice pentru stat, aducând rețele profesionale și familiale în statul „gază” care nu poate decât să lărgească rețeaua de influență politică în afara granițelor naționale.

În Toscana condusă de familia Medici există o discrepanță flagrantă în ceea ce privește relația cu evreii: dacă, pe de o parte, segregarea evreiască, ghetoizarea este o lege, o regulă a statului și un mod de operare al principiilor sale pe întreg teritoriul său, pe de altă parte, în interior, sunt garantate forme excepționale de toleranță (cel puțin în conformitate cu obiceiurile vremii), la fel ca și cazurile din Pisa și, în special din Livorno, unde nu s-a construit niciodată un ghetou și unde evreii se

bucurau de drepturi de cetățenie (nu oficial, nu din punct de vedere teoretico-juridic, dar cu siguranță într-un mod substanțial) pe care restul comunităților evreiești din Europa le vor cunoaște abia din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Când Machiavelli concludă *Principele*, ghetoul italian nu exista încă. Dincolo de interdicțiile tradiționale impuse comunităților evreiești și de limitele infinite pe care le-ar dori să le impună legile canonice, relațiilor dintre evrei și creștini, cel mai inovator act politic al politicii europene este infamul decret Alhambra din 1492 cu care Ferdinand de Aragon („aproape noul Principe” cum spune Machiavelli în Capitolul 21) a ordonat expulzarea tuturor evreilor din Spania, punând dramatic capăt iudaismului Sefarzilor și a secolelor de toleranță interreligioasă („s-a îndreptat către o cruzime netedă expulzând și dezbrăcând Marrani de regatul său; nici acest exemplu nu poate fi mai mizerabil, nici mai rar”), adică un act de cruzime devotată, extraordinară, rușinoasă în același timp, dar utilă pentru definirea identității și oricât de aberant ar părea astăzi, și a demnității politice a regatului său.

Un act extrem, dictat de fanatism și interes personal, demonstrarea puterii absolute asupra minorității evreiești, așa cum putem considera că, din punct de vedere tipologic, (precauțiile și distincțiile nu vor fi niciodată suficiente) s-a verificat și în cazul creării ghetoului din Florența din perioada familiei Medici.

Sabin Drăgulin: *Care membru al dinastiei Medici corespunde cel mai mult modelului principelui lui Machiavelli?*

Luciano Piffanelli⁴: Întrebarea ascunde mai mult de o capcană și – mai bine să o spunem imediat – răspunsul nu va fi nici univoc, nici definitiv. O primă capcană este pusă chiar de titlul lucrării secretarului florentin: un „opuscul” (așa cum îl definește autorul însuși la început) *De principatibus* intenționează să facă în primă instanță o examinare analitică a principatelor, adică a statele guvernate de un Principe. Și, de fapt, „în ciuda afinităților electivă”, adică republicane, ale autorului său, reflecția este pe deplin cufundată în realitatea instituțională europeană, adică a monarhiilor naționale contemporane, la nivelul căruia Machiavelli ar dori să ridice Italia. Mai mult, faptul (fundamental) nu trebuie uitat că o înțelegere deplină a *De principatibus* este realizabilă numai dacă tratatul este înțeles în comun, dacă vrem cu adevărat să evităm scrierile diplomatice, cel puțin cu *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*, care reprezintă în mod tradițional latura „republicană” a analizei lui Machiavelli. Nu trebuie trecută cu vederea (ne) norocul textului. Vulgarizată deja în 1532, opera a fost victima cenzurii romane (condamnată încă din 1559), a opoziției intelectuale și politice franceze (să nu uităm numele lui Innocent Gentillet și al său *Anti-Machiavel*, din 1576, sunt valabile pentru toți) și

a criticilor, deși revizuite ulterior, asupra altor gânditori (cum ar fi Botero și Boccacini, de exemplu).

Reabilitarea lui Machiavelli a venit abia din anii '20 ai secolului trecut, datorită cititorilor precum Kaspar Schoppe, care în *Apologia* și *Paedia Politices* (1623) a propus să scoată tratatul din tăcerea impusă de Biserică, încercând să elimine acuzațiile ecleziastice împotriva lucrării (arătând, de exemplu, că nu era deloc un manual de instruire pentru un tiran ci, dimpotrivă, un text împotriva formelor corupte de putere) și de a face gândul lui Machiavelli utilizabil de către un public catolic și ecleziastic.

Dar de la Cosimo al II-lea încoace, Marii Duci au fost supuși progresiv unei izolări și unei fervori religioase (răspândită la Curte în special de „serenissime tutrici”) care ar fi permis cu greu ca anumite principii de guvernare să prindă rădăcini. În cele din urmă –, dar aceasta este o lectură mai personală – realismul care este de obicei atribuit Principelui (și care, așa cum a fost recunoscut în mod repetat de istoriografie, îi marchează distanța față de *specula principum* medievală) pare a fi unidirecțional: deși nu vizează definirea unui profil princiar care este ridicat și constrâns moral, lucrarea propune un model politic la fel de inaccesibil de „conducător al statului”, deoarece autorul său pare să evalueze natura și acțiunile prințului într-un mod matematic absolut și inert fizic mai degrabă ca existență și activitate în cadrul unui sistem. De mai multe ori, de fapt, chiar cel care apreciază atât

de mult influența norocului nu pare să țină prea mult cont de inevitabila alchimie politică, adică de interacțiunile dintre componentele „sistemului statelor europene” și a reacțiilor dintre ele.

Prima secțiune a *De principatibus* este interesată de tipologiile acestor entități de stat și de atenția asupra problemei armatelor și de respingerea milițiilor mercenare, unul dintre pilonii managementului politic (o chestiune pe care lucrează, printre altele, Andrea Guidi a furnizat analize interesante). Aceasta este urmată de secțiunea binecunoscută despre calitățile pe care trebuie să le posedă liderul politic pentru a-și menține puterea – calități care, după cum s-a menționat, vor să elibereze managementul politic de preceptele unei matrice religioase prezente în *specula* medievală. În cele din urmă, capitolele care închid lucrarea îl văd pe Machiavelli incitându-l pe Lorenzo de Medici, ducele de Urbino, să întruchipeze acest rol și să-i împingă pe invadatori afară din Italia.

Pe scurt, autorul intenționează să investigheze diferitele tipuri de stare princiară și diferitele moduri în care puterea este obținută și menținută într-un principat. S-ar putea, de asemenea, să ne întrebăm care nu este portretul omului care guvernează pe care îl conturează *Principele*; și poate chiar Machiavelli este cel care ne arată acest lucru, dedicându-și lucrarea, în cele din urmă, lui Lorenzo de Medici, ducele de Urbino. Cu siguranță, ideea virtuții personale pentru a contracara norocul și, prin

urmare, rolul „uman” al șefului statului, au fost elemente cu care Lorenzo ar fi putut fi înzestrat, dar dacă primul subiect avut în discuție, Giuliano de Medici, cu greu ar putea avea a ghidat „răscumpărarea” Italiei (cap. XXVI, Exhortatio ad capessendam Italiam in libertatemque a barbaris vindicandam), dedicația față de Lorenzo pare mai degrabă un avertisment plin de speranță decât o invitație politico-militară concretă (și la urma urmei Raffaele Ruggiero nu ascunde că „dacă un astfel de îndemn hiperbolic către Giuliano ar fi apărut în mod involuntar ironic, ar fi trezit o ilaritate involuntară, în urma războiului cu Urbino din 1517, un interludiu militar pentru Lorenzo”).

În reflecția sa asupra statului, Machiavelli aproape sigur nu s-a gândit la Medicii din vremea sa (ar fi de prisos să menționăm aici figura lui Cesare Borgia), nici a celor din secolul anterior, care lipsesc, așa cum autorul pare să ne spună în Capitolul IX, dintr-un fel de spirit de legalitate (se numără printre acele principii care „comandă pentru ei înșiși”) - de aici, dacă ne place, vine și discuția despre legi, zona de excelență a Principelui, pe care, prin urmare, trebuie să o gestioneze cu înțelepciune și cu o atitudine personală puternică, *bellum* și *ius* (nu este surprinzător că Gentillet a criticat vehement această poziție și a afirmat că „il faut que la loi soit ferme, constant, permanent, inviolable, et inviolablement observée, autrement ce n'est point loy”).

Având în vedere această introducere necesară, printre marii duci ai secolului al XVII-lea este probabil Ferdinand I (1549-1609), fiul lui Cosimo I de Medici și al Eleonorei din Toledo, care a oferit un răspuns la întrebarea inițială. Bineînțeles, tot datorită legăturilor dinastice, Medici erau în mod constant implicați în neconținutul conflict franco-spaniol, dar Ferdinand I, mai mult decât succesorii săi, a reușit să dezvolte Marele Ducat încercând în mod constant să-și rezerve marje considerabile de inițiativă și autonomie.

De fapt, el pare să dea viață unei figuri princiare incisive, combative și independente, atât de mult încât să corespundă în mai multe puncte profilului conturat de Machiavelli. Din punct de vedere administrativ, Ferdinando a reorganizat burocrăția de stat și a restabilit sistemul judiciar (cum ar fi reformele magistraților din orașul Siena), promovând și schimbări la nivel fiscal și cultural (acesta a fost cazul Biroului sienez și *Typographia Medicea*, de exemplu).

Mai mult, Marele Duce a înțeles că acordul cu supușii va produce o dublă mișcare, benefică pentru gestionarea statului, de adeziune și coeziune în jurul dinastiei și, prin urmare, s-a arătat interesat de bunăstarea poporului său (și apoi cum putem să nu menționăm aici rolul central al oamenilor la Machiavelli, atât de mult încât Sebastián Torres a subliniat că virtutea, calitatea centrală a Principelui, depindea de întâlnirea suveranului cu poporul și nu era în niciun caz o invenție pură a acestuia).

Deși cu dificultate și cu rezultate provizorii, la nivelul relațiilor internaționale, Ferdinand I a încercat ulterior, nu numai să înființeze cetăți florentine în Orientul Mijlociu și India, ci și să slăbească legăturile care legau și supuneau Marele Ducat habsburgilor și, în general, a încercat să mențină o anumită independență față de puterile majore ale vremii, Franța și Spania, până la punctul în care el nu numai că a întărit flota (pe care Ferdinand al II-lea o vânduse), ci a lansat singura încercare a familiei de a găsi colonii în Lumea Nouă (expediția Thornton a avut loc între 1608 și 1609, anul morții Marelui Duce). Cardinal – până în 1589 – nu fără dezacorduri cu pontiful, Ferdinand I a mai arătat că știa deseori să gestioneze imperatiile religioase și să le supună nevoilor politice și economice: de exemplu, dacă Cosimo I îi protejase deja pe evrei de Inchiziție, „Legile din Livorno”, promulgate între 1591 și 1593, permiteau evreilor să se stabilească la Livorno și să nu fie limitați la un ghetou (aveau și cimitir și sinagogă), contribuind astfel la dezvoltarea portului orașului și la economia Marele Ducat.

Răspunsul nostru cu siguranță nu vrea să fie nici exhaustiv, nici definitiv; mai mult decât orice altceva, este rezultatul unei lecturi multifactoriale puse la dispoziția unui public larg. Ceea ce rămâne fără echivoc, în orice caz, este că gândul secretarului florentin sugerează încă numeroase idei și interpretări pentru studii aprofundate, dezbateri și controverse:

traducerile și edițiile critice, crearea unei *Enciclopedii Machiavelice* și bibliografia figurii și a scrierile secretarului, în continuă expansiune, dezvăluie, de fapt, inepuizabilul, aproape nesfârșit stimul la reflecție pe care îl oferă lucrarea sa, deși cu riscul de a-i descuraja uneori pe novici să întreprindă lucrări pe această temă. Până la punctul în care chiar și în cultura populară (și mă

gândesc în mod specific la serialul TV „Boris”), crearea fictivă a unei drame despre Machiavelli – inevitabil lungă și complicată, ca să nu mai vorbim de pericolul expunerii unui anumit management al puterii politicii politice – apare ca lovitura de grație pentru cariera unui regizor, deși una consacrată.

Traducere de Sabin Drăgulin

Note

- ¹ Director al Proiectului Arhiva Medici.
- ² Senior Research Scholar al MAP.

- ³ Director al centrului de cultură și istorie a evreilor din Toscana al MAP.
- ⁴ Director al programului „Tratat de pace și tratate de pace în Europa perioadei Medici” la MAP.